

AZINLIK HAKLARI ile YERLİ HALKLARIN HAKLARININ KOLEKTİF HAK KULLANIMI ÇERÇEVESİNDE KARŞILAŞTIRILMASI*

A COMPARISON ON MINORITY RIGHTS AND INDIGENOUS RIGHTS IN THE CONTEXT OF PRACTICING COLLECTIVE RIGHTS

DOI: 10.21492/inuhfd.483168

Dilan MIZRAK**

Özet

‘Azınlık’ ve ‘yerli halk’ değişken, henüz net bir hukuki tanıma kavuşmamış kavramlardır. Bununla beraber, her iki grup için kabul gören bakış açısı, buldukları devlet nüfusunun geri kalanından farklı özelliklere sahip olmalarıdır. Bu farklılık sebebiyle yaşanılabilecek olası insan hakları ihlallerinin önüne geçmek için söz konusu gruplar bakımından insan hakları mekanizmalarınca teminat altına alınan hakların kolektif kullanımı meselesi tartışılmaktadır. Gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde yerli halklara ilişkin düzenlemeler azınlıklarla karşılaştırıldığında daha net ve fazladır. Uluslararası ve bölgesel nitelikli insan hakları mekanizmalarına bakıldığında, kimi adımlar atılmış olmasına rağmen azınlık hakları hâlâ kolektiflik niteliğini tam olarak sağlayamamıştır. Uluslararası organlar ve devletlerce; metinlerin azınlık haklarının kolektif kullanımını öngörmediği savunulsa pek çok hukukçu uluslararası metinlerin dinamik yorumlanması gerektiğinden hareketle kolektif hakların kullanımının önünde engel olmadığını savunmaktadırlar. Yerli halkların kolektif hak kullanımıyla ilgili olarak ise, 1980’lerden ve özellikle 90’lardan itibaren izlenen politikada değişiklikler olduğu görülmektedir. Bölgesel olarak yürütülen çalışmalar neticesinde hazırlanan taslak bildirimler olmakla birlikte, konuya ilişkin önemli gelişme Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirisinin kabulüdür.

Anahtar Kelimeler: Azınlık hakları, yerli halkların hakları, kolektif hak, self-determinasyon, özyönetim.

Abstract

‘Minority’ and ‘indigenous peoples’ are variable concepts that have not been reached to a clear definition. Nonetheless, well accepted perspective for both is to have

* Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yazılan ve 18.12.2015 tarihinde savunulan “Bir Etnik Çatışma Yöntemi Olarak Özerklik” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr. Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı. . (E-Mail: dilanmizrak@yahoo.com), (Orcid: 0000-0003-3535-6691)

Makale Gönderilme Tarihi: 15.11.2018

Submitted: 15.11.2018

Makale Kabul Tarihi:31.12.2018

Accepted: 31.12.2018

different characteristics from rest of the population of the state they are bound to. To prevent human rights violations based upon to this difference, the issue of collective practice of rights guaranteed by human rights mechanisms is discussed. In both national and international dimension, the regulations regarding indigenous peoples comparing with the ones for minorities are more and clearer. Considering the international and regional human rights mechanisms, despite some steps, minority rights could not have provided the quality of collectivity. In spite of the argument claimed by international organs and states that, human rights documents do not envisage the collective practice of minority rights, plenty of jurists argue the opposite. According to them, international documents should have a dynamic interpretation which gives rise to the idea that there is no prevention on the collective practice of rights. Relating to the collective practice of indigenous rights, it is observed that there is a difference after 1980s, especially 1990s in the politics followed. Beside the draft declarations prepared as a result of regional actions executed, the most important development concerning the issue is the ratification of United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples.

Keywords: Minority rights, indigenous rights, collective right, self-determination, self-government.

GİRİŞ

Günümüzde, neredeyse her devlet sınırları içinde azınlık grupları mevcuttur. Dünyanın belli bölgelerinde, örneğin; Kanada, Amerika, Avustralya ve İskandinavya'da ise yerli halklar yaşamaktadır. İnsan hakları sisteminin uluslararasılaşmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası azınlık ya da yerli halkların hakları koruma mekanizmaları içinde düşünülmemiş, 1960'lardan ama özellikle de 1990'lardan itibaren bu grupların hakları tartışılmaya başlamıştır. Bu çalışmada amaçlanan, konuya ilişkin uluslararası insan hakları belge ve organlarının ne öngördüğünü, azınlık hakları ve yerli halkların haklarının kolektif kullanımının hukuken mümkün olup olmadığını tartışmaktır.

I. AZINLIK ve YERLİ HALK KAVRAMLARI

A. Azınlık Tanımı

Azınlık kavramı “merkezi bir devlet biçimi olan mutlak monarşiler devrinde ortaya çıkmış olup, kavramın ortaya çıkışında rol oynayan başlıca sınıf burjuvazidir”¹.

“Burjuva sınıfının serbestçe ticaret yapabilmesi için hem kraldan hem de kiliseden bağımsız olması gerekli idi. Mevcut din kabul edilen Katolik mezhebi inancı serbest ticaret önünde engel olduğu içindir ki,

¹ ORAN, Başkın: Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s .18.

burjuvazi protestanlığın ortaya çıkışında rol oynamıştır”². İşkenceyle karşılaşan ve neredeyse lanetlenen bu yeni mezhebe mensup kişilerin sayısı ve güçleri kilise ile monarklar karşısında oldukça azdır. “Dünyadaki ilk azınlık türü de bahsedilen bu gruplar olup dinsel bir azınlık teşkil etmişlerdir”³.

Azınlık kavramının sosyolojik tanımı "bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba azınlık denir"⁴ şeklinde yapılmaktadır. Ancak, sayısal niteliğin tanımda yer alması konusunda tartışma mevcuttur; zira, “örneğin Güney Afrika’da beyaz nüfus siyalara oranla oldukça az olmasına rağmen siyahlar azınlıktır; iktidarı ve diğer güç odaklarını elinde tutan beyazlar olmuştur”⁵.

Hukuki bir kavram olmakla birlikte azınlık kavramının uluslararası antlaşmalar ve sözleşmelerde tanımlanmadığı görülmektedir. Uluslararası Adalet Divanının öncülü olan, 1920 yılında Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan Uluslararası Daimi Adalet Divanı, Arnavutluk’taki azınlık okullarına ilişkin çok erken bir tarihte verdiği kararında azınlığı "ırk, dil veya din bakımından çoğunluktan ayrılan nüfus" şeklinde yorumlamıştır⁶; ancak bu karara rağmen söz konusu nüfus bir grup mu olacaktır, halk mı ve bu kişiler hangi hakları iddia edebileceklerdir soruları net bir tanım yapılmasını engellemiştir. Bu sorular devletlerde egemenliği tehlikeye düşüreceği, azınlık nüfus fazla olursa bunun ayrılmaya gidebileceği endişesini yaratmaktadır. Bu nedenle de, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü pek çok ülkede onaylanmış olduğu ve insan hakları rejiminde ciddi gelişmeler yaşandığı halde devletler hukuken kendilerini bağlayacak herhangi bir azınlık tanımı kabulünden kaçınmaktadırlar⁷.

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. WEBER, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çeviren: Mehmet Ökten, Tutku Yayınevi, İstanbul, 2014.

³ Bkz. ORAN, s. 19.

⁴ ORAN, s.26.

⁵ ÇELİK, Ayşe Betül: “Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları” in Beriker, Nimet (ed.), *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Aralık 2009, s.170.

⁶ Permanent Court of International Justice: Ser A/B, no.64, 1935, s. 4-36.

⁷ ARSAVA, Füsün: *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, (Azınlık Kavramı), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, 1993, s.38-40.

Uluslararası hukuk mevzuatındaki bu tanım eksikliğine rağmen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti konuya ilişkin bir tanım önerisinde bulunmuştur. 1978 yılında hazırlanan bu rapora göre:

“Azınlık, bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, o devletin vatandaşı olan, üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren gruptur”⁸.

Capotorti tanımında “objektif ve subjektif ölçütler” bir aradadır. Buna göre; objektif ölçütler “nüfusun geri kalanından sayıca az olmak, bu çoğunluk nüfustan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olmak, ülkede egemen konumda bulunmamak ve nihayet o devletin vatandaşı olmaktır”. Subjektif ölçüt ise azınlıkların “kendilerine özgü özellikleri korumayı istemeleridir”. Bu ölçütü "azınlık bilinci"olarak nitelendiren Oran'a göre;

“Nasıl ki sınıf bilinci olmadan sınıf olunmaz, azınlık bilinci olmadan da azınlık olunamayacağını dile getirmektedir. Farklı olduğu bilincinde olmayan, bunu kimliğinin vazgeçilmez ögesi saymayan, genelde çoğunluk içinde erimiş, gönüllü asimilasyona uğramış kişiler azınlık teşkil edemezler”⁹.

Azınlık olmak için topraklarında yaşanan devletin bir grubu azınlık olarak tanınması şart değildir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) de 1990 yılında kabul ettiği Kopenhag Belgesinde¹⁰ "Ulusal bir azınlığa mensup olmak kişinin bireysel seçimidir ve bu seçimin icrasından herhangi bir olumsuzluk doğamaz" hükmü kişinin bir azınlığa ait olmayı seçebileceğini göstermektedir. Ancak tabii ki devlet tanımadığı bir azınlığın hakları olduğunu da kabul etmeyecektir. Dolayısıyla siyasi olarak ileri sürülebilecek, kişinin azınlığa ait olmayı seçmesinin tanıma gerektirmemesi durumu, hukuki anlamda çok geçerli bir argüman değildir, zira azınlık haklarının tanınması için grubun hukuken azınlık kabul edilmesi gerekmektedir.

⁸ Bkz. ÇAVUŞOĞLU, Naz: Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Su Yay., İstanbul, 2001, s.35.

⁹ ORAN, s.26.

¹⁰ Commission on Security and Cooperation in Europe: “Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE”, 29 June 1990, s.18, <http://www.osce.org/odihr/elections/14304>, (Erişim Tarihi: 23.12.2018).

Azınlık kavramının yanında ulusal azınlık kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Ulusal azınlık; “etnik, dinsel, dilsel, kültürel, tarihsel bağları olunan ülkenin dışında başka bir devlet sınırları içinde yaşayan azınlıkları ifade etmek için kullanılır”¹¹. Ulusal azınlık ile etnik azınlık arasındaki fark, “ulusal azınlığın etnik azınlıkların gösterdikleri özelliklerin yanı sıra siyasi karar mekanizmalarına katılma iradesine sahip olmasıdır”. Etnik azınlık kavramı daha geniş olup ulusal azınlık olmayan grupları da kapsamaktadır¹².

Azınlık kavramı hukuki bağlayıcılığı olacak biçimde tanımlanmamış olmakla birlikte her yeni gün farklı bir azınlık grubunun ortaya çıkabilecek olması ve grupların taleplerine cevap verebilmede karşılaşılabilecek zorluklar sebebiyle devletler, belli sınırlar koymak suretiyle kavramın tanımlanmasını talep etmiştir. Devletlerin talebi BM tarafından değerlendirilmiş ve sürekli biçimde yeni azınlıkların ortaya çıkmasını engellemek amacıyla göçmenler ile mülteciler azınlık tanımı dışında bırakılmıştır. BM, çeşitli organları bünyesinde gerçekleşen pek çok görüşmesinde ve tavsiye kararında bu meseleye vurgu yapmıştır. Söz konusu kararlarda ileri sürülen temel düşünce, “bir devlete gönüllü olarak ve bir göçmenlik prosedürü izlenmek suretiyle giren kişilerin ulusal sistemin bir parçası olmayı beklememeleri”¹³ şeklindedir.

Diğer bir mesele de vatandaşı olmayanların durumuna ilişkindir. “Bir grubun azınlık olabilmesi için yaşadıkları devletin vatandaşı olmaları gerekmektedir”¹⁴. Azınlığı “yabancı” dan ayıran en önemli unsur da budur. “Örneğin, başka bir ülkenin yurttaşı olan işçiler azınlık değil, yabancı statüsündedirler”¹⁵.

Bu konuda Romanların (Gypsies) hangi statüde sayılması gerektiği de tartışılmış¹⁶ ve BM Romanları azınlık olarak kabul etmiştir:

“Gezici topluluklar olarak bilinen Romanların büyük bir bölümü yerleşik bir yaşama geçmiş olmalarına rağmen, her an buldukları bölgeleri terk edebilecek tarihsel bir alışkanlıklarının olması, uyruklukları konusunda ciddi

¹¹ ÇAVUŞOĞLU, s.41.

¹² ARSAVA, Azınlık Kavramı, s.55-56.

¹³ Söz konusu karar ve oturumların ayrıntıları için bkz. RAMAGA, Philip Vuciri: “The Group Concept in Minority Protection”, Human Rights Quarterly, vol.15, 1993, s.579.

¹⁴ ÇAVUŞOĞLU, s.41.

¹⁵ ORAN, s.42.

¹⁶ United Nations: “Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Hungary,” Distr. General, CERD / C / 304 / Add. 4., 1996.

düzenlemelerin yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak, yurttaş olmasalar bile BM tarafından etnik bir grup olarak kabul edilmekte ve bir etnik grubun her zaman bir azınlık grup olarak değerlendirilmesi gereği üzerinde durulmaktadır¹⁷.

Farklı bir tartışma konusu da toplumdaki dezavantajlı grupların - kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi- azınlık sayılıp sayılmayacağıdır¹⁸. Bu grupların sadece belli alanlara özgü dezavantajı söz konusudur, dolayısıyla amaç bu alanlardaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaktır. Bu grupların amacı özel bazı hakları, örneğin cinsiyet eşitliğini sağlamaktır. Kültürel, ulusal, etnik bir azınlık içinse sadece bazı haklarının teminat altına alınması yeterli değildir, bu grubun amacı aynı zamanda grup kimliğinin kabul edilmesini, tanınmayı ve azınlık kültürünün devamlılığını sağlamaktır. Toplumdaki dezavantajlı her grubun azınlık olarak kabulü, azınlık haklarının korunmasının ardında yatan temel mantığı gözden kaçırmak anlamına gelecek¹⁹ ve azınlık hakları koruma mekanizmalarını zayıflatma tehlikesini de beraberinde getirecektir. İnsan hakları teorisinin gelenekçi yazarlarına göre, “insan hakları listesi bir kere genişleyip yayıldıkça artık kavramın bütünsel yoğunluğu azalır. Her meseleyi insan hakları içine dâhil etmek insan haklarının özünü boşaltır, korunmasını zorlaştırır ve bu da ‘insan haklarının bayağılaştırılması’ sonucunu doğurur²⁰. Aynı durum azınlık hakları bakımından da geçerlidir. Hakkın öznesi sayılan gruplar farklılaştıkça, pek çok hak kategorisi bu haklara dâhil edildikçe azınlıkların korunmasında sorunlarla karşılaşılacaktır. Azınlıklar bugün sadece devlet baskısı nedeniyle değil, fakat bazen farkında dahi olunmayan-modernleşmenin etkisiyle-pek çok sebebe dayanarak asimilasyona uğramaktadırlar. Dolayısıyla, azınlıkların korunması için geleneksel insan hakları standardını aşan bir koruma mekanizması geliştirilmelidir²¹. Hâl böyle iken, yukarıda anlatılan durum bu mekanizmayı mevcut görünümünün gerisine götürme tehlikesini

¹⁷ United Nations: "The Concept of Minority," United Nations Sub.Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Distr. General, E/CN. 4, sub.2, NGO 11., 1999. Ayrıca bkz. OKUTAN, Çağatay, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 59, sayı 2, Ankara 2004, s.63.

¹⁸ RAMAGA, s.581.

¹⁹ RAMAGA, s.582.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz UYGUN, Oktay, Devlet Teorisi: On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.551-555.

²¹ ARSAVA, Azınlık Kavramı, s.51.

taşımaktadır. Sorun dezavantajlı grupların azınlık sayılmasıyla değil, devletlerin bu gruplara özgü ilerici politikalar belirlemesi ve uygulamasıyla çözümlenmelidir.

B. Yerli Halk Tanımı

Yerli halk kavramı da azınlık kavramı gibi tanımı net olmayan, değişken kavramlardandır. Bazı durumlarda yerli halkların azınlık olarak nitelendirildiği görülmektedir. Her ne kadar belli bölgelerde, örneğin, Amerika, İskandinavya'da yaşayan yerli halklar, içinde buldukları devlet içinde "sayıca az ve geri kalan nüfustan farklı özelliklere sahip" kabul edilseler de bu grup için azınlık kavramı kullanılmamaktadır. O halde öncelikle iki kavram arasındaki farkı net bir biçimde belirtmek gerekmektedir.

BM Azınlıklara ve Yerli Halklara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu Raportörü Martinéz Cobo 1986 yılında hazırlamış olduğu raporda "yerli halk" ı şu şekilde tanımlamıştır:

"Yerli halklar, işgal ya da sömürgeleştirmeden önce de işgal edilen veya sömürgeleştirilen topraklarda tarihsel devamlılık arz edecek biçimde yaşayan ve kendilerinin kabul ettikleri topraklara yerleşmiş topluluklardan farklı yaşam biçimleri olan halklar, milletlerdir. Mevcut durumda toplumun hâkim olmayan kesimini oluşturmaktadırlar, ancak atalarından kalan arazilerini korumak, geliştirmek ve hem bu toprakları hem de etnik kimliklerini; yerli halk statülerini, kendi kültürel alışkanlıklarını, sosyal kurumlarını ve hukuk sistemlerini devam ettirmek suretiyle kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmak konusunda kararlıdırlar"²².

"Bu gruplar kendilerini azınlık kabul etmemektedirler, çünkü onların ataları bu topraklara daha sonra gelen çoğunluktan çok daha önceden yerleşmiş olup, ne zaman olduğu dahi tespit edilemeyen zamanlardan beri bu toprakların sakinleridir"²³. Dolayısıyla "her ne kadar azınlıklara ilişkin sözleşmelerde yerli halklara haklar tanınmışsa da bu halklar, kendi haklarının azınlıklara tanınan hakların ötesine geçtiğini savunmaktadırlar"²⁴. Yerli halklar uluslararası hukukta bağımsız bir grup

²²International Work Group for Indigenous People: "Who are the indigenous peoples?", <http://www.iwgia.org/culture-and-identity/identification-of-indigenous-peoples>, (Erişim tarihi: 17.11.2018).

²³HANNUM, Hurst: *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996, s.75.

²⁴HANNUM, s.75.

teşkil ettikleri için azınlık muamelesi görmemeleri gerektiği yönünde ciddi bir mücadele yürütmektedirler²⁵.

BM Yerli Halklar Çalışma Grubu Raportörü ve Divan Başkanı Irene-Daes tarafından hazırlanan ve yerli halk kavramının detaylı bir incelemesini veren BM çalışma raporuna göre yerli halkı azınlıktan ayıran temel özellik yerli halkın geleneksel toprağına, tarihsel anayurduna çok güçlü bir bağlılık duymasıdır. Bu toprağın sınırları belirli bir arazi olması ve yerli halkın başlangıcı bilinemeyecek kadar uzun bir süredir o topraklarda yaşıyor olması yerli halkı azınlıktan ayırmaktadır²⁶. Ancak Kymlicka bu belirlemenin yanlış olduğunu çok kesin bir dille savunmakta ve belirli bir toprak parçasında çok uzun süredir yaşıyor olmanın ve bu toprak parçasına tarihsel, duygusal bağlılık duymanın azınlıklar için de söz konusu olduğunu dile getirmektedir²⁷.

Kymlicka yerli halk ile azınlık arasındaki farkı ortaya koymak bakımından bir kavrama daha atıf yapmaktadır: Bir ülke toprakları üzerinde çok eski dönemlerden beri yaşıyor olan, hatta çoğunluğu oluşturan grup o topraklarda yaşamıyorken dahi söz konusu topraklarda yaşayan "eski", "yerli", "anayurtlu" kelimeleriyle de ifade edilebilecek, o topraklara ait azınlıklar²⁸. Yerli halka örnek olarak Kanada'daki Kızılderili ve Eskimoları, Avustralya'daki Aborjinleri, İskandinavya'daki Samileri saymak mümkünken; Kanada'daki Quebeccliler, Britanya'daki İskoçlar, İspanya'daki Katalan ve Basklar, ABD'deki Porto Rikolular, Belçika'daki Flamanlar Kymlicka'nın "homeland" azınlıklar olarak ifade ettiği, üzerinde yaşadıkları toprağın yerlisi olan topluluklara örnek verilebilir²⁹.

İki grup arasındaki farkları ise Kymlicka şu şekilde saymaktadır: Yerli halklar bir devletin kuruluşunda rol oynamayan, dışarıdan gelen

²⁵GILBERT, Geoff: "Autonomy and Minority Groups: A Right in International Law?", Cornell International Law Journal, vol.307, 2001-2002, s.324.

²⁶Erica-Irene Daes: "Working Group on Indigenous Populations Working Paper on the Concept of Indigenous People", UN Doc. E/CN. 4/Sub.2/AC.4/1996/2.

²⁷KYMLICKA, Will: "The Internationalization of Minority Rights", International Journal of Constitutional Law, vol.6, no.1, 2008, s.11-12.

²⁸ Bu azınlıklar için "otokton" ifadesi kullanılabilir. Nitekim örneğin Baskın Oran, "bir ülkenin ulusal sınırları kesinleşmeden o ülkede eskiden beri yaşayagelen yani 'tarihsel mekan'larında yaşayan azınlıklar" ı otokton azınlıklar olarak nitelendirmektedir. ORAN, s. 31. Ancak bu kavramın lügattaki karşılığı "yerli" olup, yerli halk ile karıştırılması muhtemel olduğu için kullanılması tercih edilmemiştir.

²⁹ KYMLICKA, s.8.

kişilerin kurduğu devletlerin içinde kendini bulan gruplardır. Azınlıklar ise modern devletin kuruluş sürecinde yer almış; devletler kurulurken kendi devletini kuramamış, ya da bir şekilde sınırın yanlış tarafında kalmış gruplardır. Yerli halklar, Avrupalı sömürgecilerin "uygarlaştırma" eylemine maruz kalmışlardır, oysa azınlıklar devletin hakimi olan grup ile aynı modernleşme süreçlerini yaşamış, aynı ekonomik, sosyal geçmişe sahiptir. Yerli halklar modern öncesi ekonomik üretim ilişkileri içindeyken, azınlıklar diğerleri gibi sanayileşmiş toplumun üyesidir³⁰.

Bugünkü duruma bakıldığında, sayılarının en az üç yüz yetmiş milyonu bulunduğu kabul edilen yerli halk mensubu kişilerin dünyanın pek çok bölgesinde yaşadıkları görülmektedir. Yerli Halklar, dünya nüfusunun yaklaşık % 5'ini oluşturmaktadır ve beş bin farklı yerli halk olduğu bilinmektedir. En çok bilinen yerli halklar ise Grönland, Alaska, Kanada ve Sibirya'da yaşayan Eskimolar, Amerika kıtasında yaşayan Kızılderililer, Avustralya ve Osean okyanus adalarında yaşayan Aborjinler ile Norveç, İsveç, Finlandiya ve Rusya'da yaşayan Samiler'dir³¹.

Yerli halkların en yoğun yaşadığı bölgenin Latin Amerika olduğu söylenebilir. Latin Amerika'da otuz ile kırk milyon arasında bir sayıda yerli halk mensubu olduğu, dört yüz kadar da farklı yerli halk olduğu sanılmaktadır. Bolivya, Guatemala ve Peru'da yerli halklar nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır³².

Avustralya'da Aborjinler yerli halk statüsündedir. Avustralya'nın %2 'sinden az bir nüfusa sahip olan Aborjinler, kendi yaşamlarına ilişkin olarak geniş yetkilere sahip olmakla birlikte, genel demokratik süreçlere katılmak suretiyle devlet siyasetinde etkili değillerdir. Hatta seçimlere katılmak ve kamusal görevler almak Aborjinler bakımından son derece nadirdir³³.

³⁰ KYMLICKA, s.9.

³¹ International Work Group for Indigenous People: "Who are the indigenous peoples?", <http://www.iwgia.org/culture-and-identity/identification-of-indigenous-peoples> , (Erişim tarihi: 17.11.2018).

³² ASSIES, Willem: "Two Steps Forward, One Step Back: Indigeneous Peoples and Autonomies in Latin America" in Weller, Marc / Wolff Stefan (ed.), *Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies*, Routledge Taylor & Francis Group, Oxon, 2005, s.181.

³³ SAUNDERS, Cheryl: "The Implications of Federalism for Indigenous Australians" in Ghai, Yash (ed.), *Autonomy and Ethnicity: Negotiating Competing Claims in Multi-Ethnic States*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s.278.

II. AZINLIK HAKLARI ile YERLİ HALKLARIN HAKLARININ KORUNMASINA İLİŞKİN GENEL DEĞERLENDİRME

A. Azınlık Haklarının Korunması

“Birinci Dünya Savaşı öncesi, azınlıklar çok nadiren korunurken, bu savaş sonrası, azınlık hakları bazı devletlerde gerek sözleşmelerle, gerek tek taraflı bildirimlerle koruma altına alınmıştır. Milletler Cemiyeti bünyesinde de bir denetim mekanizması oluşturulmuştur”³⁴. 1. Dünya Savaşından sonra kolektif hak kullanımını farklı isimlerle içerecek biçimde azınlıkların korunmasına ilişkin barış antlaşmaları, diğer bazı antlaşmalar ve tek taraflı beyanlar Milletler Cemiyetine iletilmiş, bu düzenlemelerin uygulanması Cemiyetin denetiminde sağlanmıştır³⁵.

Milletler Cemiyeti sisteminin BM sistemine oranla daha fazla grup hakları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. BM, azınlık haklarını da bireysel haklar biçiminde değerlendirmeyi tercih etmişken MC gruba yönelik haklar da tanımıştır. Örneğin özerkliğin bir hak olarak gruplara tanınması fikri bu dönem gelişmiş ve Cemiyet denetiminde bazı gruplara özerklik sağlanmıştır³⁶.

İkinci Dünya Savaşından sonra ise, BM sisteminin ayrılıkçı eğilimleri azaltma amacı güttüğü ve bunu teşvik edici uygulamalara gittiği anlaşılmaktadır³⁷.

“Bu dönemde vurgu kişi haklarına yapılmaya başlamış, yeni insan hakları metinleri azınlık meselesine yer vermemiştir. Bunun temel nedenleri üç başlık altında toplanabilir:

1. Özellikle ayrımcılığın önlenmesi ilkesi çerçevesinde, azınlık haklarının hâlihazırda genel nitelikli insan hakları belgelerinde korunuyor olması,
2. İki savaş arasında bazı azınlıkların kendi devletleri yerine, etnik bakımdan yakın ilişki halinde oldukları diğer bir devlete yakın durması, kısacası ‘vatandaşı oldukları devlete sadık hareket etmemeleri’,

³⁴ HANNIKAINEN, Lauri: “Self-Determination and Autonomy in International Law” in Suksi, Markku (ed.), *Autonomy: Applications and Implications*, The Institute of Human Rights, Abo Akademi University, Kluwer Law International, The Hague, 1998, s.80.

³⁵ THORNBERRY, Patrick: *International Law and The Rights of Minorities*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 1991, s.38-54.

³⁶ ARSAVA, Füsün: “Self-Determinasyon Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu”, (Self-determinasyon), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Seha Meray’a Armağan, c.1., 1981, s.57.

³⁷ RAMAGA, s.587.

3. İkinci Dünya savaşı sonrasında, azınlıkların etnik bakımdan yakın oldukları ülkelere sınır dışı edilmeleri ve sonuç olarak da bir azınlık meselesi kalmadığına dair inancın oluşması³⁸.

İkinci Dünya Savaşından sonra azınlık haklarına ilişkin ilgideki azalmanın önemli bir sebebi de, ulusal azınlıkların varlığının Nazi rejimi tarafından toprak işgallerinin gerekçesi olarak kullanılmasıdır. Hitler'in, yaptığı çeşitli konuşmalarda "sınırların dışındaki ırkdaşlarla" birleşme arzusunu dile getirdiği bilinmektedir³⁹.

1945'ten sonra azınlık haklarına ilişkin çok az gelişme olduğu halde Sovyetler Birliğinin yıkılmasını takip eden ilk on yılda azınlık sorunlarına ilişkin uluslararası, bölgesel ve ikili düzeyde pek çok ciddi gelişme yaşanmıştır⁴⁰. Azınlık haklarının kolektif kullanımının temini noktasında, azınlıkların çeşitli düzeylerde özerkliğe sahip olduğu Osmanlı millet sistemi, Estonya'da kültürel özerklik uygulanmasına imkan veren 1925 Kültürel Özerklik Kanunu, neredeyse birkaç yüzyıl önce İskoçya'ya tanınan yetki devri sistemi gibi örnekler verilebilir. Ancak son yıllara kadar bu tür uygulamalar bireysel insan haklarının korunması düzeyinde kalmış ve kimi adımlar atılmış olmasına rağmen azınlık hakları hâlâ kolektiflik niteliğini tam olarak sağlayamamıştır⁴¹.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de azınlık haklarına ya da kolektif haklara ilişkin herhangi bir düzenleme söz konusu olmamıştır. BM sistemi insan haklarının kişisel boyutunu vurgulamıştır. Fakat kısa süre sonra anlaşılmıştır ki, "aslında azınlık meselesi ortadan kalkmamıştır ve insan haklarına ilişkin genel nitelikli belgelerde azınlık hakları yeterli düzeyde korunmamaktadır"⁴².

1960'lardan sonradır ki özellikle sömürgelerin bağımsızlaşmasıyla birlikte halkların haklarını tanımaya ilişkin çalışmalar ve bu konudaki düzenlemeler gerçekleşmiştir. Uluslararası toplumun konuya tekrar ilgi göstermeye başlamasının ilk yansıması 1966 tarihli Medeni ve Siyasi

³⁸ Bkz. ÇAVUŞOĞLU, s. 36-40.

³⁹ HADDEN, Tom: "Uluslararası Hukukta Azınlıkların ve Halkların Hakları", in Gündüz, Işitan (ed.), Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım, Sarmal Yay., İstanbul, 2010, s.81.

⁴⁰ WRIGHT, Jane: "Minority Groups, Autonomy and Self-Determination", Oxford Journal of Legal Studies, vol.19, pp.606-626, Oxford University Press, 1999, s.605.

⁴¹ WRIGHT, s.606.

⁴² HADDEN, s.82.

Hakları Sözleşmesinin 27. maddesi olmuştur.⁴³ Sözleşme'nin 27. maddesi "etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır" şeklindedir.

1970 ve 80'lerde ivme kazanan grup haklarını korumaya ilişkin eğilim, 90'lı yıllara gelindiğinde ise çeşitli sözleşmelerle teminat altına alınmaya başlamıştır⁴⁴.

B. Yerli Halkların Haklarının Korunması

2. Dünya Savaşı'nı takip eden ilk kırk yıl yerli halklara ilişkin olarak entegrasyonist politikalar izlenmiştir. Yerli halkın ülkede yaşayan diğer insanlarla kaynaşması esasını taşıyan bu yaklaşım demokratik bir kaynaştırma ya da baskıcı bir asimilasyon şeklinde gelişmiştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, gerek Amerikan Devletleri Örgütü gerek Birleşmiş Milletler bünyesinde yerli halkların hakları tartışılırken grup hakkı tanıma yaklaşımı benimsenmiş, entegrasyonist modeller dikkate alınmamıştır⁴⁵.

Zaman içinde, yerli halkların özellikle üzerinde yaşadıkları araziye ilişkin hakları artırılmıştır. Arazi konseyleri kurulmuş, arazi haklarına ilişkin mevzuat hazırlanmıştır. Bu konseyler arasında en önemli sayılabilecek olanı 1989 yılında Avustralya'da kurulan Aborjinler ve Torres Boğazları Ada Sakinleri Komisyonu'dur. Komisyonu kuran kanunun başlıca amacı yerlilerin bir taraftan özyönetim ve özyeterliliklerini sağlamak, diğer taraftan da ülke siyasetine azami surette katılabilmelerinin önünü açmaktır. Seçimle iş başına gelen Komisyon hem siyasi hem idari fonksiyona sahiptir. Hükümete yerli topluluklar konusunda danışma görevi de yürüten Komisyon hem yerli halk hem de genel olarak Avustralya halkı tarafından kimi konularda tepkiyle karşılaşmıştır. Yerli halkın eleştirisi, Komisyon üyelerinin yerli halk

⁴³ LAPIDOTH, Ruth: *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*, USA, Institute of Peace Press, Washington, 1997, s. 11.

⁴⁴ HADDEN, s.82-83.

⁴⁵ HAWKINS, Darren: "Autonomy and Indigenous People: Indigenous Rights and the Promise of a Limited Autonomy Model" in Skurbaty, Zelim (ed.), *Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005, s.339.

içinde ve Aborjin kültürü bakımından geleneksel anlamda saygınlığı olan kişilerden oluşmaması, Avustralya'nın genelindeki eleştiri ise bu organın bir hükümet organı olduğu halde sadece bir topluluk ve bölge ile ilgili faaliyet yürütmesidir⁴⁶.

Yerli halklara ilişkin düzenlemeler bazı devlet anayasalarında da mevcuttur. Bu anayasalarda yerli halkın varlığının kabulü, yaşadığı arazinin korunması, temsilcisi olarak görev yapacak konseyler kurulması, çeşitli hak ve özgürlüklerinin "yerli halk" ibaresi kullanılmak suretiyle teminat altına alınması önemli bir gelişmedir. Kolombiya (1991), Arjantin (1994), Bolivya (1994), Meksika (1992), Nikaragua (1995), Panama (1994), Peru (1993) Anayasaları, tanınan hakların niteliği ve derecesi değişmekle birlikte yerli halkların haklarını düzenlemiştir. Bu devletlerde ya da anayasasında hüküm olmayan kimi devletlerde yerli halkların haklarını düzenleyen kanun ya da çeşitli düzenlemeler de mevcuttur⁴⁷. Özellikle eğitim sistemi, kültürün korunması ve siyasi yaşama katılmayı düzenleyen hükümler bazı devletlerde özerkliğe varacak kadar geniş yetkiler içermektedir⁴⁸.

Ulusal düzeyde yerli halklara ilişkin düzenlemeler azınlıklarla karşılaştırıldığında daha net ve fazladır. Bu durum devletlerin yerli halkı azınlıklardan "daha az tehlikeli" görmesiyle açıklanabilir⁴⁹. Yerli halklar genel olarak bağımsız devlet kurmak, içinde yaşadıkları devletten ayrılmak düşüncesinde değildirler. Talepleri gerçek anlamda özerk olmak; dil, semboller, arazinin kullanımı, uygulanan hukuk kuralları ve benzeri konularda kendi kaderlerini tayin edebilmektir⁵⁰.

⁴⁶ SAUNDERS, s.278-280.

⁴⁷ Çeşitli devlet anayasalarının konuya ilişkin hükümleri ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. BENGGA, Jose: "The Question of Indigenous Autonomy in Latin America" in Skurbaty, Zelim (ed.), Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005, s.356-360.

⁴⁸ BENGGA, s.366-373.

⁴⁹ LOUKACHEVA, Natalia: "On Autonomy and Law", Working Paper Series, Institute of Globalization and the Human Condition, University of Toronto, Toronto, June 2005, s.19.

⁵⁰ THORBERRY, s.119.

III. KOLEKTİF HAK KULLANIMI BAKIMINDAN AZINLIK HAKLARI ile YERLİ HALKLARIN HAKLARININ ULUSLARARASI HUKUKTA KORUNMASI

A. Uluslararası Hukukun Kaynakları Bakımından Azınlık Haklarının Kolektif Kullanımına İlişkin Düzenlemeler

Azınlık haklarına ilişkin bir değerlendirme yapıldığında görülmektedir ki, BM sistemi ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi "azınlığa mensup kişiler" ifadesini kullanmak suretiyle azınlığı bir grup olarak kabul edip, grup hakkı tanımak yerine bir azınlığın mensuplarına tek tek hak tanımak şeklinde bireysel hak tanıma yolunu tercih etmiştir⁵¹. BM ve sözleşmeye taraf devletler maddeyi bu şekilde yorumlamasına rağmen pek çok yazar böyle bir kabulün hakkın önemini azaltacağı görüşündedir.

Örneğin Thornberry her ne kadar 27. madde bireysel bir hakkı düzenler görünüyorsa da sözleşmedeki maddelerin, bir kişinin tek başına kullanması söz konusu ise bir anlam ifade etmeyeceğini, zaten sözleşme hazırlanırken asıl düşüncenin de kolektif hak kabulü olduğunu savunmaktadır. Bu düşüncesini bir örnekle açıklayan Thornberry'e göre, bir kişinin evinde ana dilini kullanması azınlık haklarının korunması bakımından önemli olmayıp o dili korumak, geliştirmek için toplu kullanımın gereklidir⁵².

Sanders'a göre de, azınlıkların eğitim, dil, din, kültür ve gelişmeye ilişkin hakları bazı durumlarda bölgesel bir farklılık sağlanmadıkça anlam ifade etmemektedir. Bu nedenledir ki, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesini dar yorumlamak yerine, gerekli koşullarda bölgesel bir özerkliği dahi içerecek şekilde yorumlamak insan haklarının gerçek anlamda temini için daha gerçekçi olacaktır⁵³.

Wright'a göre de, 27. maddede öngörülen haklar ayrı ve uygulanabilir bir kolektif hakkı sağlamıyorsa yeterli korumayı öngörmüyordur. Bir azınlık grubunun, tek tek kendisini oluşturan bireylerden farklı bir kimliği vardır ve tek tek bireyler için geçerli bir

⁵¹ RAMAGA, s.588. Ayrıca bkz. ARSAVA, s. 38-40. Ayrıca bkz. CHANDRASAN, s.134.

⁵² THORNBERRY, s.189.

⁵³ SANDERS, Douglas: "Collective Rights", Human Rights Quarterly, vol.13, no.3, 1991, s.20.

düzenlemenin kolektif olarak kullanılması gereken haklar bakımından bir getirisi yoktur⁵⁴.

Steiner'in da uluslararası insan hakları alanında çalışanlara yönelik önemli bir eleştirisi, çeşitli metinleri dar yorumlamalarıdır. Her metin gününün koşullarına göre hazırlanmış olup, insan haklarının dinamizmine dayanılarak çeşitli düzenlemelerin yenilikçi ve özgürlükçü yorumu tercih edilmelidir⁵⁵. Bu noktada, Steiner'a göre Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesindeki "etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler" ifadesi, Sözleşmeyi azınlık hakları bakımından yorumlayan neredeyse tüm insan hakları hukukçularını, yanlış biçimde, azınlık haklarının kolektif değil bireysel olarak korunduğu düşüncesine sevk etmektedir. Oysa pek çok maddedeki "başkalarıyla birlikte"⁵⁶ ifadesi hakkın kolektif kullanılmasına imkân vermektedir⁵⁷.

BM İnsan Hakları Komitesi'nin, çeşitli kararlarında sözleşmenin 27. maddesini kolektif hak kategorisi olarak değerlendirdiği sonucu çıkarılabilir. Komite, 1988 yılındaki Kitok v. İsveç kararında kolektif azınlık haklarının dayanak noktası olarak, bazı kararlarında (Lubicon Lake Band v. Kanada, 1990) bir azınlığın kültürünün ve yaşam şeklinin korunmasının temeli olarak, kimi kararlarında da (Linsman v. Finlandiya, 1995) azınlıkların geleneksel yaşam biçiminin korunup geliştirilmesinin altyapısı olarak yorumlamıştır⁵⁸.

Yine Komite 1994 yılında yayınladığı 23 numaralı Genel Yorum'unda⁵⁹ kültür ile toprak parçası arasında bağ kurmuş, 27. maddede düzenlenen hakların, örneğin kültürel hakların, üzerinde yaşanan arazi

⁵⁴ WRIGHT, s.609.

⁵⁵ Thornberry de aynı eleştiriyi getirip, benzer öneride bulunmaktadır. Bkz. THORNBERRY, s.98.

⁵⁶ Sözleşmenin düşünce, din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen 18. maddesi, sendika ve dernek kurma hakkını düzenleyen 22. maddesi, azınlıkların kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte kendi kültürlerinden yararlanma haklarını düzenleyen 27. maddesi örnek gösterilebilir.

⁵⁷ Bkz. STEINER, Henry, J: "Ideals and Conter Ideals In the Struggle Over Autonomy Regimes for Minorities", Notre Dame Law Review, vol.66, 1990-1991, s.1548-1550.

⁵⁸ GHAI, "Autonomy as a..", s.8. Ayrıca bkz. THORNBERRY, s.107.

⁵⁹ UN Human Rights Committee (HRC): "CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities), 8 April 1994, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5", <http://www.refworld.org/docid/453883fc0.html>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

parçasına bağlı bir yaşam şekli ile sıkı sıkıya bağlı olduğuna hükmetmiştir⁶⁰.

Steiner'in dikkat çektiği ikinci bir nokta, gruplar içinde yer alan kişilerdir. Özerklik gibi grup haklarını teminat altına alan uygulamalar grubun içindeki farklılıkları bastıran bir niteliğe sahip olabilir. Grup içinde kendini farklı hisseden kişiler bakımından ayrımcı muamelenin söz konusu olması insan hakları koruma mekanizmalarının kendisinden beklenen amacı gerçekleştirmemesi sonucunu doğurabilmektedir⁶¹. Alman azınlığın yoğun yaşadığı İtalya'nın Güney Tirol bölgesinde İtalyan etnik kökenine sahip kişilerin çok büyük kısmı Movimento Sociale Italiano adlı İtalyan Faşist partisine oy vermekte, bir kısmı da bölgeyi terk etmektedir⁶².

Yukarıda anlatılan durum nedeniyle 27. maddedeki "azınlığa mensup kişinin" hak sahibi olması meselesi olumlu da yorumlanmıştır. Azınlığa mensup kişinin bir taraftan devlete karşı korunması sağlanmaya çalışılırken diğer taraftan da kendi azınlık grubuna karşı korunması, bireysel kimliğine saygı gösterilmesini talep etme hakkı doğmaktadır⁶³.

BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesini imzalayan bazı devletler 27. maddenin kendilerine sadece negatif bir edim yüklediğini, azınlıkların maddede sayılan haklardan yararlanmasını engellememe ile sınırlı bir yükümlülükleri olduğunu savunmuştur. Böyle bir savunmaya göre söz konusu maddenin kolektif hak biçiminde yorumlanması devletleri belli düzeyde pozitif edimde bulunmak zorunda bırakacaktır ki devletler sözleşmenin bunu öngörmediği iddiasındadır. Ancak sözleşmenin geneli incelendiğinde, devletlerin pozitif bir edimde bulunmamasının hakkın gerçekleşmesine imkân bırakmayacağı görülmektedir. Dolayısıyla devletlerin bu maddeyi sınırlı yorumlamaması, azınlıkların korunması ve

⁶⁰ GHAI, Yash: "Autonomy As A Participatory Right in the Modern Democratic State: Public Participation, Autonomy and Minorities" in Skurbaty, Zelim (ed.), *Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005, s.9.

⁶¹ STEINER, s.1553.

⁶² WELHENGAMA, Gnanapala: "The Legitimacy of Minorities' Claim for Autonomy Through the Right to Self-Determination", *Nordic Journal of International Law*, vol. 68, 1999, s.417.

⁶³ ORAN, s.39.

geliştirilmesi için önlemler alması, olumlu edimlerde bulunması gerekmektedir⁶⁴.

Steiner'e göre Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 25. Maddesi de azınlıkların bazı hakları grup olarak kullanılmasına imkan sağlayan bir düzenlemedir. Maddede yer alan "kamu yönetimine katılma" hakkının yeterli düzeyde gerçekleşmediğine ilişkin iddialar ve bu maddeye dayanılarak ileri sürülecek talepler özyönetim gibi grup haklarının altyapısını oluşturabilecektir⁶⁵.

BM'nin azınlık haklarına ilişkin önemli bir diğer belgesi Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıkların Korunmasına dair Bildiri 'dir. Bildirinin 1. maddesinin birinci fıkrası, "devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder", ikinci fıkrası ise "devletler bu amacın gerçekleştirilmesi için gerekli yasal ve diğer tedbirleri alır" şeklindedir⁶⁶.

Bildirinin "Devletler Tarafından Alınacak Tedbirler" başlıklı 4. maddesinin 2. Fıkrasına göre, "Devletler, azınlıklara mensup kişilerin kendi özelliklerini ifade edebilmelerini ve ulusal hukuku ihlal eden ve uluslararası standartlara aykırı bulunan özel bazı uygulamalar hariç kendi kültürlerini, dillerini, dinlerini, geleneklerini ve örf ve adetlerini geliştirmeleri için gerekli şartları yaratmak amacıyla tedbirler alır"⁶⁷. Welhengama'ya göre bu madde kültürel bir özerklik hakkını içermektedir; ki bu da azınlık haklarının kolektif olarak kullanılmasını tanıma anlamını taşır⁶⁸.

Kolektif bir hak olarak azınlık haklarının kullanılmasını temellendirebilmek bakımından Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve

⁶⁴ THORNBERRY, s.182-186.

⁶⁵ Bu konuda Steiner'in ayrıntılı görüşleri için bkz. STEINER, s.1545-1547.

⁶⁶ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihli ve 47/135 sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. Bildirinin tam metni için bkz. United Nations General Assembly: "Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri", <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2> , (Erişim tarihi: 10.10.2018).

⁶⁷ Bildirinin içeriğine dair ayrıntılı bilgi için bkz. EIDE, Asbjorn: "Cultural Autonomy: Concept, Content, History and Role in the World Order" in Suksi, Markku (ed.), Autonomy: Applications and Implications, The Institute of Human Rights, Abo Akademi University, Kluwer Law International, The Hague, 1998, s.273-275.

⁶⁸ WELHENGAMA, s.429.

İşbirliği Teşkilâtı (AGİT) bünyesinde hazırlanan çeşitli metinler de önemli hükümler içermektedir, dolayısıyla bu metinleri de incelemek gerekmektedir.

AGİT Ulusal Azınlıklar Komiserliği tarafından hazırlanan ve daha çok anadilde eğitim konusunda tavsiyelerde bulunan Lahey Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Tavsiye Kararları⁶⁹ Katılımcı Devletlerden ulusal azınlıkların tarihini, kültürünü ve geleneklerini öğretmeyi temin etmesini beklemektedir. Yine, AGİT bünyesinde hazırlanan Oslo Tavsiyeleri⁷⁰ ne göre de bir azınlığın kendi dilini kullanması engellenirse bu durum azınlığın kültür ve kimliğini koruyamaması sonucunu doğuracaktır⁷¹.

Azınlık haklarının kolektif kullanılmasına ilişkin ilk kabul ise Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'nın (AGİK)⁷² 1990 yılında kabul ettiği Kopenhag Belgesi ile gerçekleşmiştir. Belgenin 35. maddesinin ikinci fıkrası açıkça bölgesel özerklik tanımmasını öngörmektedir. Madde hükmü Katılımcı Devletlerin, “ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunması ve geliştirilmesi için yerel ya da özerk idareler kurmasını ve bu özerk yapıların da azınlık için tarihsel ya da bölgesel anlamda özellikli olacağını belirtmektedir”⁷³.

Bu belge hukuken bağlayıcı ve etkililiği de ciddi düzeyde olmamasına rağmen 35. madde özerkliğin azınlık hakları bakımından meşru bir talep olduğunu tanımaktadır. Belgeyi daha da önemli kılan, bazı ikili antlaşmalarda tarafların Kopenhag Belgesinde düzenlenen konuları yasal birer yükümlülük olarak kabul edeceğine ilişkin kabuldür. Slovak Cumhuriyeti ile Macaristan arasında imzalanan İyi Komşuluk ve Dostane İşbirliği Antlaşmasında ve yine Macaristan ile Romanya arasında

⁶⁹ Office of the High Commissioner on National Minorities: “Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not”, Ekim 1996, <http://www.osce.org/tr/hcnm/32200> , (Erişim Tarihi: 08.12.2018).

⁷⁰ Office of the High Commissioner on National Minorities: “Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not”, Şubat 1998, <http://www.osce.org/tr/hcnm/67550> , (Erişim Tarihi: 01.12.2018).

⁷¹ GILBERT, s.350-351.

⁷² Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) 1994 yılında yapılan Budapeşte Zirvesinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) dönüştürülmüştür.

⁷³ Commission on Security and Cooperation in Europe: Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, 29 June 1990 , <http://www.osce.org/odihr/elections/14304> , (Erişim Tarihi: 13.05.2018).

imzalanan benzer bir antlaşmada Kopenhag Belgesi hukuken bağlayıcı kabul edilmiştir⁷⁴. Avrupa Birliği de AGİT'in Kopenhag belgesini kabul ettiğini ve birlik üyeliğinde söz konusu belgenin aday ülkede uygulanıp uygulanmadığını dikkate alacağını belirtmiştir⁷⁵.

Kopenhag Belgesinin kültürel ve siyasi çoğulculuğu düzenleyen 30, ayrımcılık yasağı ve kanun önünde eşitliği düzenleyen 31, ulusal azınlığa mensubiyetin herhangi bir zarara sebep olamayacağını, ulusal azınlık mensuplarının etnik, kültürel, dilsel, dinsel kimliklerini özgürce koruyup geliştirebileceklerini düzenleyen 32, taraf devletlerin bünyesindeki azınlıkları koruma yükümlülüğü öngören 33, taraf devletlerin azınlık haklarının korunmasındaki pozitif yükümünü öngören 34. maddeleri de azınlık haklarının kolektif kullanımına dayanak teşkil etmektedir⁷⁶.

AGİK'in 1991 yılındaki Cenevre Zirvesinden çıkan belge⁷⁷ incelendiğinde, belgenin azınlıkların korunmasına ilişkin tedbirler alınması gerektiğini belirtip, söz konusu tedbirler içinde "yerel ve özerk idarelerin kurulmasını" düzenlediği görülmektedir. Ancak bunun yanında, "özgür ve periyodik seçimler ile oluşturulan yasama ve yürütme organlarına sahip bölgesel düzlemde bir özerklik" kurulması şeklindeki düzenleme belgeyi önemli kılmaktadır⁷⁸.

Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri ise AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri gözetiminde hazırlanmış, azınlıklara ilişkin en iyi bilinen ve geçerli belgedir. Tavsiyelerin 10. maddesine göre "devletler ulusal azınlıkların bölgesel ve yerel düzeylerde de kamusal yaşama katılımını teşvik edecek önlemler almalıdırlar". Kararlarda açıkça belirtilen husus azınlıkların korunması bakımından bölgesel ve bölgesel olmayan düzeyde özerklik uygulamalarının önemli olduğudur. Yine kararlarda, "merkezi hükümet idaresinin başkentten bölgesel veya yerel birimlere devredildiği mutlak bir adem-i merkeziyetçilikten çok, bazı yasama ve yürütme fonksiyonlarının

⁷⁴ WRIGHT, s.615. Ayrıca bu antlaşmalar 1201 sayılı Avrupa Konseyi Tavsiye Kararındaki hükümlere benzer düzenlemeler içermektedir. Bkz. GILBERT, s.323.

⁷⁵ GHAI, s.11.

⁷⁶ ARSAVA, Self-Determinasyon, s.95-96.

⁷⁷ Organization for Security and Co-operation in Europe: "Report Of The CSCE Meeting Of Experts On National Minorities", Geneva 1 to 19 July 1991, <http://www.osce.org/hcnm/14588?download=true> , (Erişim Tarihi: 14.05.2018).

⁷⁸ WRIGHT, s.621.

merkezi düzeyden bölgesel düzeye devredilmesi" üzerinde durulmaktadır⁷⁹.

Lund Tavsiye Kararlarının amacı "Devletleri, tansiyonu düşürmek ve böylece nihai amaç olarak çatışmaları önlemek için ulusal azınlıklara ilişkin özel tedbirler almaya teşvik etmek ve bunun sağlanmasını kolaylaştırmaktır"⁸⁰.

Konuya ilişkin Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan önemli bir belge ise Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme' dir⁸¹.

Çerçeve sözleşme ulusal azınlığı tanımlamamıştır, dolayısıyla Çerçeve Sözleşme'nin tarafları, kendi topraklarında hangi kesimlerin bu Sözleşme kapsamına girdiğini değerlendirme esnekliğine sahiptir. Ancak bu seçim, Çerçeve Sözleşmenin 3.maddesinde öngörüldüğü şekilde iyi niyetle ve devletler hukukunun genel ilkelerine uygun olarak yapılmaktadır⁸². Ulusal azınlık kavramının tanımlanmaması şu sonuca da götürmektedir: Çerçeve Sözleşme "farklı etnik, kültürel, dinsel ve dilsel özelliklere sahip kişilerin azınlık olarak korunmalarını ve belirli haklardan yararlanmalarını devlet tarafından tanınmış olma şartına bağlamamıştır". Dolayısıyla sözleşmenin "kendi kimliğini tanıma hakkı"nı da içeren bir yapıda olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır⁸³.

Yine, "ulusal azınlığa mensup kişiler"in haklarını düzenlediği için Sözleşme, bireysel hakları düzenleyen, kolektif hak kategorisi

⁷⁹ Office of the High Commissioner on National Minorities: "Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not", OSCE, Eylül 1999, <http://www.osce.org/tr/hcnm/32260> , (Erişim tarihi: 14.11.2014).

⁸⁰ ROACH, Steven, C. : "Minority Rights and An Emergent International Right to Autonomy: A Historical and Normative Assessment", International Journal on Minority and Group Rights, vol.11, 2004, s.27.

⁸¹ Council of Europe: "The Framework Convention for the Protection of National Minorities", http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_MapMinorities_bil.pdf , (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

⁸² Council of Europe: "The Framework Convention for the Protection of National Minorities", https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/6_Resources/PDF_brochure_Turkish.pdf , (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

⁸³ ÇAVUŞOĞLU, s.51.

oluşturmayan bir metin olarak kabul edilmiştir⁸⁴. Ancak sözleşmenin 3. maddesinin ikinci fıkrası "Ulusal azınlıklara mensup kişiler, hem bireysel olarak hem başkalarıyla birlikte topluca, bu Çerçeve Sözleşmede yer alan ilkelere kaynaklanan hakları kullanabilir ve özgürlüklerden yararlanabilirler" hükmünü içermektedir. Hakları topluca kullanma ifadesi sözleşmede düzenlenen hakların kolektif boyutunu ortaya koymaktadır.

Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesi "Taraflar Devletler, ulusal azınlıklara mensup olan kişilerin, kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama ve özellikle kendilerini ilgilendiren kamusal işlere etkili bir biçimde katılmaları için gerekli şartları yaratır" şeklindeki 15. maddesi ile devletlere pozitif bir edim yüklemektedir. 15. madde müphem bir yapı arz etmesine rağmen taraflar devletler etkili katılımın bir yolunun yetkilerin belli oranda devri olduğu konusunda hemfikirlerdir⁸⁵. Karar verici yapılara katılım yoluyla azınlık temsilcileri azınlığı ilgilendiren kamusal işlere doğrudan katılma ve devlet organlarında azınlığın taleplerini doğrudan dile getirme imkânına erişirler. Bu nedenle etnik, dini, dilsel temele dayanan siyasi partilerin yasaklanması yukarıda bahsi geçen uluslararası kabule aykırıdır⁸⁶.

Sözleşmenin 15. maddesi üzerinde en fazla durulan maddedir, zira AK Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşme Danışma Komitesi⁸⁷ bu maddeyi iki özerk bölge bakımından yorumlamıştır. Komite, sözleşmenin 15. maddesinde düzenlenen "Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama ve özellikle de onları ilgilendiren kamusal işlere etkin katılımı için gerekli koşulları yaratırlar" maddesi bakımından Finlandiya'nın Aland Adaları'na

⁸⁴ PHILLIPS, Alan: "Participation and the Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM)" in Skurbaty, Zelim A. , (ed.), *Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005, s.307.

⁸⁵ HADDEN, s.92.

⁸⁶ HEINTZE, Hans-Joachim: "Implementation of Minority Rights Through the Devolution of Powers", *International Journal on Group Rights*, vol.9, Kluwer Academic Publishers, 2002, s.325.

⁸⁷ Sözleşmenin taraflar devletlerde uygulanmasını değerlendiren ve Bakanlar Komitesine bu konuda görüş bildiren Danışma Kurulu bağımsız bir uzmanlar komitesidir. . Sözleşmenin 26. maddesi ile varlık ve görevi hükme bağlanan Komite Çerçeve Sözleşmede düzenlenen ilkelere etkinlik kazandırmak üzere kurulmuştur.

tanıdığı özerkliğin, Danimarka'nın da Faroe Adaları ve Grönland için kabul ettiği düzenlemelerin olumlu olduğunu belirtmiştir⁸⁸.

Danışma Komitesi pek çok devlet bakımından azınlık haklarının yeterli düzeyde korunup korunmadığı ile ilgili görüş hazırlamıştır. Hazırlanan görüşler incelendiğinde Komite'nin, özerkliğin herhangi bir biçiminin uygulanmasını azınlık haklarının etkin korunmasında olumlu gördüğü anlaşılmaktadır⁸⁹.

Sözleşmenin 16. maddesinde düzenlenen "Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişiler tarafından yerleşmiş olan bölgelerde nüfus oranını değiştiren ve bu çerçevede Sözleşmede yer alan prensiplerden kaynaklanan hakları ve özgürlükleri kısıtlamayı amaçlayan tedbirler almaktan kaçınır" hükmü de bölgesel bir özyönetim sistemine işaret eder şekilde yorumlanabilir⁹⁰.

Sözleşmenin 5. maddesindeki "Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini yaşatmaları ve geliştirmeleri ve kimliklerinin asli öğeleri, yani dinlerini, dillerini, geleneklerini ve kültürel miraslarını korumaları için gerekli koşulları sağlamayı taahhüt ederler" hükmü, yine 9. maddenin 3. fıkrasında yer alan "ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi iletişim araçlarını kurma ve kullanabilme imkanlarını sağlarlar" düzenlemesi ve 13. maddenin 1. fıkrasındaki "ulusal azınlığa mensup kişilerin kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve yönetme hakkına sahip olduğunu tanırlar" hükmü bu hakların kolektif kullanıldığında anlam ifade edeceğine dayanak teşkil etmektedir⁹¹.

Konsey'in diğer önemli belgesi olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) azınlık hakları konusunda sessiz kalmıştır. Her ne kadar sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin "cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin"⁹² sağlanması öngörülmüşse de AİHM'in sözleşme metnini son derece dar yorumladığı

⁸⁸ PHILLIPS, s.311-312.

⁸⁹ bkz. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: "Meeting and Activity Reports", <http://www.coe.int/en/web/minorities/advisory-committee> , (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

⁹⁰ GHAI, s.10.

⁹¹ PHILLIPS, s.310-311.

⁹² AİHS m. 14. Tam metin için bkz.

http://www.anayasa.gov.tr/files/bireysel_basvuru/AIHS_tr.pdf.

ve bu dar yorumun da azınlık haklarının gelişmesinde olumsuz bir rol oynadığı görülmektedir.⁹³

1993 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ulusal azınlıklarla ilgili olarak AİHS'e ek bir Protokol önerisinde bulunmuştur⁹⁴. Taslağın 11. maddesi "ulusal bir azınlığa mensup kişiler çoğunlukta oldukları bölgelerde, devletin yerel mevzuatıyla uyum içinde olmak şartıyla kendi tasarrufları altında yerel veya özerk otoritelere sahip olabilir, ya da özgül tarihi ve bölgesel koşullarına uygun olarak özel bir statüye sahip olabilirler" şeklindedir. Sınırlı bir madde olmakla birlikte eğer söz konusu Protokol Tasarısı kabul edilseydi, özerklik taleplerine ilişkin başvurular AİHM önüne götürülebilecekti⁹⁵. Taslağın geri çekilmesinden sonra 1995 yılında Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi kabul etmiştir.

Uluslararası hukuk bir azınlığın grup olarak azınlık haklarının kullanıcısı olup olamayacağı meselesine son derece temkinli yaklaşmaktadır. Oysa Wright' a göre BM Antlaşmasının ikinci maddesine göre BM'nin amaçlarından biri "Uluslararası, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak" olduğuna göre azınlıkların grup olarak hak kullanmasını halklar arasında eşitliği sağlamaya yönelik bir mekanizma olarak algılamak ve hukuken gerekçelendirilebildiğini kabul etmek gerekir⁹⁶.

Venedik Komisyonu da kolektif hakların tanınmaması halinde azınlıklar için yeterli düzeyde koruma sağlanamayacağını kabul etmiştir. Komisyon tarafından hazırlanan raporda "azınlıkların sadece bireylerin toplamı olmadığı, aynı zamanda bu bireyler arasındaki ilişkiler sistemini de temsil ettiği" vurgulanmakta ve azınlık mensubu kişilerin haklarını

⁹³ Bkz. Belgium, Application no 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64 in Cengiz, Serkan: Belçika Dil Davası, sayfa.29, paragraf.6, 23 Temmuz 1968. Ayrıca bkz. LEWIS-ANTHONY, Sian: "Autonomy and Council of Europe – With Special Reference to the Application of Article 3 of the First Protocol of the Convention on Human Rights" in Suksi, Markku (ed.), Autonomy: Applications and Implications, The Institute of Human Rights, Abo Akademi University, Kluwer Law International, The Hague, 1998, s.323-334.

⁹⁴ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi: 1201 sayılı Tavsiye Kararı, 1993.

⁹⁵ GILBERT, s.321.

⁹⁶ WRIGHT, s.606.

tanımak yanında azınlığın haklarının da tanınması gerektiği ifade edilmektedir⁹⁷.

B. Uluslararası Hukukun Kaynakları Bakımından Yerli Halkların Haklarının Kolektif Kullanımına İlişkin Düzenlemeler

Yerli halkların haklarının uluslararası alandaki koruma mekanizmalarına bakıldığında ise iki temel sözleşmenin mevcut olduğu görülmektedir.

“Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO) bünyesinde hazırlanan iki sözleşmeden ilki olan 107 numaralı, 1957 tarihli Bağımsız Devletlerdeki Yerli Halkların, Kabilesele ve Yarı Kabilesele Toplulukların Korunması ve Entegrasyonuna İlişkin Sözleşmede bu halkların eşit haklara sahip olması, sosyal ve ekonomik gelişmelerinin sağlanması ve topluma entegre edilmeleri hususunda açık bir niyetin vurgulandığı belirtilmelidir”⁹⁸.

“169 numaralı ve 1989 tarihli sözleşme ise, yerli halkların geleneklerini koruyabilmeleri, toprakları üzerindeki doğal kaynaklarla ilgili kararlara katılabilmeleri ve kendi kurumlarına, sosyo-ekonomik gelişmelerine ilişkin kararlara alabilmeleri meseleleri ile sınırlı olmakla birlikte yerli halklar bakımından özerklik rejimlerinin ortaya çıkması konusunda yasal bir çerçeve sunmaktadır”⁹⁹.

169 sayılı sözleşmeye göre yerli halkların hakkı olması gereken temel noktalar şunlardır:

“Yerli Halklar, kendi dil ve kültürlerini serbestçe geliştirme ve kendi gelecekleri hakkında karar verme hakkına sahiptir. Yerli Halklar, kültürlerini geliştirmek için kendi tercihlerini yapacaklardır. Bu, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve sosyal sistemleri geliştirmek hakkını da içerir. Haklar, çevrenin korunması, dil ve kültürel ifade, kendi kaderini tayin ve özerklik hakkı, ulaşılabilir eğitim, arazi, toprak ve kaynaklarını kendi kullanma hakkı, kendilerini etkileyen kararlara katılma hakkı ve yaşam tarzlarını etkileyebilir, geleneksel değerleri koruma hakkı da içerir”¹⁰⁰.

169 sayılı sözleşmenin önemli bir tarafı yerli halklar için "halklar" kavramını kullanan tek uluslararası hukuki metin olmasıdır. Ancak sözleşmenin 1. maddesinde burada kullanılan halk teriminin uluslararası

⁹⁷ ÇAVUŞOĞLU, s.60.

⁹⁸ LAPIDOTH, s.17.

⁹⁹ ASSIES, s.180.

¹⁰⁰ International Work Group for Indigenous People: “Who are the indigenous peoples?”, <http://www.iwgia.org/culture-and-identity/identification-of-indigenous-peoples> , (Erişim tarihi: 17.11.2018). Ayrıca bkz. GILBERT, s.324.

alandaki halklara tanınan haklar bakımından uygulanamayacağı belirtilmiştir¹⁰¹.

Bu noktada yerli halkların self-determinasyon hakkının öznesi olup olmadığı meselesini tartışmak yerinde olacaktır. Self-determinasyon kavramı genelde azınlıklar ve sömürge halklar bakımından tartışılmıştır. Yakın zamanda yerli halkların da self-determinasyon hakkının öznesi olduğu, zaten halkların hakları olarak nitelenen bir hakkın yerli halklar bakımından uygulanmasının gerekliliği kabul edilmiştir. Ancak yerli halklar ile sömürge halkları bakımından tartışılan self-determinasyon arasında fark mevcuttur. Şöyle ki, halkların hakkı olarak self-determinasyon dışı anlamıyla kullanılmaktadır ve bağımsızlık mücadelesini de içermektedir, oysa yerli halklar bakımından iç self-determinasyon kabul edilmekte olup, bağımsızlık talebini içermeyecek bir hak kategorisi anlaşılmaktadır¹⁰².

1980'lerden ve özellikle 90'lardan itibaren yerli halkların lobicilik faaliyetleri sonuç vermiş, yerli halklara karşı izlenen politikada değişiklikler söz konusu olmaya başlamıştır. 1992 yılında Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu, yerli halkların haklarına yönelik hukuki bir belge hazırlanmasını kabul etmiş, mesele Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonuna havale edilmiş ve uzun süren bir çalışmanın ardından komisyon 26 Şubat 1997 tarihinde Yerli Halkların Hakları Bildirgesi Taslak Metni'ni onaylamıştır¹⁰³.

Yerli Halkların Hakları Taslak Bildirgesi, 15. maddesiyle yerli halklara özyönetim hakkı vermektedir. Bu maddeye göre yerli halklar politik statülerini özgürce belirleyebilecek, ekonomik, sosyal, manevi ve kültürel gelişmelerini özgürce sürdürebilecek ve pek çok alanda özerk hareket edebileceklerdir. Ayrıca kendi karar organlarını kurma, tüm devlet faaliyetlerine katılma konusunda eşit şartlara sahip olma hakları da bu maddeyle teminat altına alınmıştır. Yerli halkların tarihsel olarak sahip olduğu arazi parçasıyla ilgili olarak da çeşitli hakları söz konusu olup,

¹⁰¹ ASSIES, s.183.

¹⁰² Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın benimsediği yaklaşım bu şekilde olup, yerli halklar için iç self determinasyonun kabulü "sınırlı özerklik modeli" olarak adlandırılmaktadır. HAWKINS, 2005, s.338, 348.

¹⁰³ Inter-American Commission on Human Rights: "Proposed American Declaration on the Rights of the Indigenous Peoples", <http://www.oas.org/en/iachr/indigenous/activities/declaration.asp>, (Erişim tarihi: 21.11.2018).

önemli bir düzenleme, 18. maddede yer alan, arazi parçası işgal, tahrip ya da zapt edilmişse tazminat alabilme imkânıdır¹⁰⁴.

Komisyon taslak bildirgeyi onayladıktan sonra taraf devletlerden taslak metne ilişkin görüşlerini sunmaları talebinde bulunmuş, ancak metin devletlerin çok yoğun eleştirisiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine 1999 yılında Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu taslak üzerinde çalışması ve nihai bir metin oluşturulabilmesi için bir Çalışma Grubu kurmuştur. Çalışma Grubu bugüne kadar üzerinde uzlaşılan bir nihai belge hazırlayamamıştır¹⁰⁵.

Yerli halkların artan talepleri üzerine Birleşmiş Milletler de konuya odaklanmıştır. Yerli halklar için özerkliğin muhtevası, nitelikleri, yapısı esasen 1991 yılında Grönland'ın Nuuk şehrinde toplanan BM Uzmanlar Toplantısında kabul edilen Yerli Halkların Özerkliği ve Özyönetimi için Nuuk Karar ve Tavsiyeleri belgesinde belirlenmiştir. Bu kararların bağlayıcılığı yoktur, ancak özerkliğe ilişkin önemli bir gelişmedir. Söz konusu belge devletlerin bütünlüğüne atıf yapmak suretiyle özerkliği iç self-determinasyon hakkının kullanılış biçimi olarak kabul etmektedir¹⁰⁶.

Belgenin 4. maddesi özerkliğin yerli halklar için önemli olduğunu, çünkü ancak özerk bir yaşam ile insan onurunun korunması, eşitlik, ayrımcılığın önlenmesi, insan haklarının azami surette temini sağlanacaktır¹⁰⁷.

UNESCO tarafından da yerli halklara ilişkin bir bildiri hazırlanmıştır. Hazırlanan bu bildiri yerli halklar bakımından kültürel özerklik şeklinde bir uluslararası hak kategorisinden, "yerli halkların kendi kaderini tayin hakkı" ndan bahsetmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Organisation of American States, Inter-American Commission on Human Rights: "Proposed American Declaration On The Rights Of Indigenous Peoples", Approved by the IACHR on February 26, 1997, <http://www.cidh.oas.org/Indigenas/Indigenas.en.01/Preamble.htm>, (Erişim tarihi: 1.12.2014).

¹⁰⁵ HAWKINS, s.341. Çalışma Grubu nihai metne ilişkin çalışmalarını düzenli olarak paylaşmaktadır. Bkz. http://www.oas.org/dil/indigenous_peoples_preparing_draft_american_declaration.htm, (Erişim Tarihi: 15.12.2018).

¹⁰⁶ LOUKACHEVA, s.15.

¹⁰⁷ LOUKACHEVA, s.15.

¹⁰⁸ UNESCO: "Latin American Conference, Declaration of San Jose", 11 December 1981, DOC. 82/WF, 32, 1982.

Ancak konuya ilişkin asıl önemli gelişme, BM Azınlıkların Korunması ve Ayrımcılığın Önlenmesi Alt Komisyonu'nun yerli halkların hakları konusundaki çalışmaları neticesinde hazırlanan 1994 tarihli bir taslak bildiri olmuştur. Çok uzun yıllar tasarı olarak kalan, fakat nihayet 13 Eylül 2007 tarihinde kabul edilen Birleşmiş Milletler Yerli Halkların Hakları Bildirisi¹⁰⁹ özerkliği düzenleyen tek uluslararası belgedir. Bildirinin 4. maddesi "Yerli halklar kendi geleceklerini belirleme haklarını kullanırken iç ve yerel işleriyle ilgili olarak otonomi veya kendi kendini yönetme, ayrıca otonom etkinliklerini finanse etmek için gerekli tahsisatı temin etme hakkına sahiptir" şeklindedir. Bildiri ayrıca self-determinasyon ile özerkliğin bağına da kurmaktadır.

IV. ULUSLARARASI HUKUKUN KORUMA MEKANİZMALARI ÇERÇEVESİNDE AZINLIK HAKLARI İLE YERLİ HALK HAKLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Yukarıda belirtildiği üzere, BM Yerli Halkların Hakları Bildirisi yerli halkların haklarının kolektif kullanımı konusunda özerkliği de içerecek biçimde geniş bir alan sunmaktadır. Bildirinin bu hakkı düzenlemesi bazı yazarlarca, "yerli halklar için özerklik tanınıyorsa bu, özerkliğe varabilecek düzeyde kolektif hak kullanımının azınlıklar bakımından da gelişmekte olan uluslararası bir kabul olduğuna delalettir" şeklinde değerlendirilmiştir. Aynı görüş, zaman içinde kolektif hak kullanımına ilişkin böyle bir bakış açısının, kullanıcıları bakımından yaygınlaşması sonucu etnik çatışmaların çözümünde etkili bir mekanizma oluşturacağını da savunmaktadır¹¹⁰. Ancak, yerli halkların kolektif olarak hak kullanmasının, sözgelimi özerk bir yapı kurmasının sağlanması azınlıklar ve etnik gruplar bakımından yol gösterici olsa da uygulanması zordur. Yerli halkların homojen biçimde belli bir arazi parçası üzerinde yaşamaları bu gruba özyönetim imkanı tanınmasını daha kolay hale getirmektedir. Yine, bazı yazarlara göre devletlerin yerli halklara ve azınlıklara bakışı farklı olduğu için, uygulayacağı politika ve bunun hukuki metinlere yansması da farklı olacaktır. Bu konuda Kymlicka,

¹⁰⁹ Birleşmiş Milletler: "Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi", BM Genel Kurulu kararı, sayı 1/2, 29 Haziran 2006, http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_Turkish.pdf, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

¹¹⁰ ROACH, s.13.

BM'nin faaliyetlerine ve bu örgüt bünyesinde hazırlanan çeşitli belgelere bakılarak azınlıklar ve yerli halklar arasında temel bazı ayrımlar yapıldığını savunmaktadır. 1993 yılında ilân edilen Ulusal veya Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Bildirgesi ile Yerli Halkların Hakları Bildirgesini karşılaştıran Kymlicka iki farklı yaklaşım gözlemlemiştir. Buna göre, azınlıklara ilişkin bildirmede ayrımcılık yapılmaması ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasına odaklanan kaynaştırmacı bir yaklaşım; yerli halklara ilişkin bildirmede ise özerklik ve kurumsal çoğulculuğa odaklanan intibak yaklaşımı benimsenmiştir¹¹¹.

Daha sonra benzer bir karşılaştırma, yine aynı belgelerin incelenmesi suretiyle Asbjorn Eide ve Erica-Irene Daes tarafından da yapılmış ve azınlıklarla yerli halklar arasında üç temel ayrımın kabul edildiği ortaya konulmuştur: "A) Azınlıklar kurumsal anlamda bir bütünleşme talep ederken, yerli halklar belli bir dereceye kadar kurumsal ayrılıklarını korumak isterler. B) Azınlıklar kişisel haklarını kullanmayı talep ederken, yerli halkların talebi grup hakları ya da kolektif haklardır. C) Azınlıklar kendilerine eşit muamele yapılmasını, ayrımcılık olmamasını talep eder, yerli halklar ise özyönetim beklentisindedir"¹¹².

Ancak her ne kadar uluslararası belgeler yorumlandığında azınlıkların ayrımcılığa uğramadan, eşit muamele görmek suretiyle çoğunluk ile kaynaşmak, yerli halkların ise kendilerini yönetmelerini sağlayacak, onları çoğunluktan belli bir düzeyde ayıracak çeşitli mekanizmaların işlemlerini sağlamak amacını güttüğü düşünülse de bu doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Kymlicka, BM'nin bu yaklaşımını eleştirerek pek çok durumda bir devletteki azınlıkların kaynaşmak değil, kendilerini yönetmek arzusunda olduğunu ileri sürmektedir. Savını Katalanlar, İskoçlar, Kürtler, Kosovalılar, Çeçenler ya da Tamiller gibi örnekler vererek doğrulayan Kymlicka'ya göre BM'yi ulusal, dilsel, dinsel ya da etnik azınlıklar ile ilgili bildirmeler kabul etmeye iten neden de 90'lı yıllarda artan etnik çatışmalardır¹¹³.

¹¹¹ KYMLICKA, 2008, s.3-4.

¹¹² Eide ve Daes tarafından hazırlanan 19 Temmuz 2000 tarihli BM Ekonomik Sosyal Konsey Çalışma Metninin ayrıntılı tahlili için bkz. KYMLICKA, s.4-5.

¹¹³ KYMLICKA, s.6.

SONUÇ

Uluslararası insan hakları sisteminde uzun bir süre ihmal edilen grup hakları meselesi azınlıklar bakımından BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, yerli halklar içinse 1980'li yıllardan sonraki lobicilik faaliyetleri sonrasında tartışılır hale gelmiştir. Böyle bir tartışma zeminine rağmen BM sisteminin kabul ettiği "azınlığa mensup kişiler" ifadesi, katılımcı devletler ve uluslararası örgütler tarafından, gruplara tanınan hakların tek tek bireylerce kullanılabilmesi şeklinde yorumlanmış ve uygulanmıştır. Yerli halkların kolektif hak kullanması ise devletlerce azınlıklarla karşılaştırıldığında daha az tehlikeli görülmüştür. Bunun önemli bir sebebi yerli halkın belli bir arazi üzerinde yaşaması ve ortak amacın bu araziye, atalarından kalan gelenek ve mirası korumak olmasıdır. Bu nedendir ki, yerli halkların haklarına ilişkin çabalar daha hızlı sonuç vermiş ve kolektif hak kullanımı en üst düzeyde kabul edilmiştir. Azınlıklar bakımından kolektif hak kullanımının sınırlandırılması; azınlığın zamanla sahip olduğu haklardan daha fazlası için talepte bulunacağı ve bunun devletten ayrılmaya kadar gidebileceğine yönelik endişedir. Devletlerin bu endişesine rağmen, bir devlet bünyesindeki azınlıkların ve yerli halkların haklarının en etkili biçimde teminat altına alınmasıyla devlet içi çatışmaların önüne geçilmesi de mümkündür. İnsan hakları sürekli genişleyen, yeni hak kategorileri içeren dinamik bir yapı arz etmektedir. Her metin gününün koşullarına göre hazırlanmış olup, insan haklarının dinamizmine dayanılarak çeşitli düzenlemelerin yenilikçi ve özgürlükçü yorumu tercih edilmelidir.

KAYNAKÇA

- ARSAVA, Füsün, "Self-Determinasyon Hakkının Tarihi Gelişimine Bir Bakış ve Aaland Adaları Sorunu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Seha Meray'a Armağan, c.1., 1981, s.55-67.
- ARSAVA, Füsün, Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, Ankara, 1993.
- ASSIES, Willem, "Two Steps Forward, One Step Back: Indigeneous Peoples and Autonomies in Latin America", *Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies*, Marc Weller- Stefan Wolff (ed.), Routledge Taylor & Francis Group, Oxon, 2005.

- BENGOA, José, “The Question of Indigenous Autonomy in Latin America”, *Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?*, Zelim A. Skurbaty (ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.
- CAPOTORTI, Francesco, “Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities”, Report of UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, no.197, New York, 1991.
- CHANDRASAN, Nirmala, “Minorities, Autonomy and Intervention of Third States”, *Israel Yearbook on Human Rights*, vol. 23, Kluwer Academic Publishers, 1994, s.129-145.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yay., İstanbul, 2001.
- ÇELİK, Ayşe Betül, “Etnik Çatışmaların Çözümünde Siyaset Bilimi ve Uyuşmazlık Çözümü Yaklaşımları”, *Çatışmadan Uzlaşmaya: Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, Nimet Beriker (Der.), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, Aralık 2009.
- EIDE, Asbjorn, “Cultural Autonomy: Concept, Content, History and Role in the World Order”, *Autonomy: Applications and Implications*, Markku Suksi, (ed.), The Institute of Human Rights, Abo Akademi University, Kluwer Law International, The Hague, 1998.
- GHAI, Yash, “Autonomy As A Participatory Right in the Modern Democratic State: Public Participation, Autonomy and Minorities”, *Beyond A One-Dimensional State*, Zelim A. Skurbaty (Ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.
- GILBERT, Geoff, “Autonomy and Minority Groups: A Right in International Law?”, *Cornell International Law Journal*, vol.307, 2001-2002, s.307-353.
- HADDEN, Tom, “Uluslararası Hukukta Azınlıkların ve Halkların Hakları”, *Ulusal Kimlik ve Etnik Açılım*, Işitan Gündüz (Der.), Sarmal Yay., 2010, s.79-94.
- HANNIKAINEN, Lauri, “Self-Determination and Autonomy in International Law”, *Autonomy: Applications and Implications*, Markku Suksi, (ed.), The Institute of Human Rights, Abo Akademi University, Kluwer Law International, The Hague, 1998.
- HANNUM, Hurst, *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996.
- HAWKINS, Darren, “Autonomy and Indigenous People: Indigenous Rights and the Promise of a Limited Autonomy Model”, *Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?*, Zelim Skurbaty (ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.
- HEINTZE, Hans-Joachim, “Implementation of Minority Rights Through the Devolution of Powers”, *International Journal on Group Rights*, vol.9, Kluwer Academic Publishers, 2002, s.325-343.
- KYMLICKA, Will, “The Internationalization of Minority Rights”, *International Journal of Constitutional Law*, vol.6, no.1, 2008, s.1-32.

- LAPIDOTH, Ruth, *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*, USA, Institute of Peace Press, Washington, 1997.
- LEWIS-ANTHONY, Sian, “Autonomy and Council of Europe – With Special Reference to the Application of Article 3 of the First Protocol of the Convention on Human Rights”, *Autonomy: Applications and Implications*, Markku Suksi, (ed.), The Institute of Human Rights, Abo Akademi University, Kluwer Law International, The Hague, 1998.
- LOUKACHEVA, Natalia, “On Autonomy and Law”, Working Paper Series, Institute of Globalization and the Human Condition, University of Toronto, Toronto, June 2005, s.1-37.
- OKUTAN, Çağatay, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 59, sayı 2, Ankara 2004, s.59-75.
- ORAN, Baskın, *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İletişim Yay.*, İstanbul, 2005.
- PAZARCI, “Bosna Hersek Sorununda Uluslararası Yargının Rolü”, Cilt:51, sayı:1, 1996, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5534.pdf>.
- PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk*, 13. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014.
- PHILLIPS, Alan, “Participation and the Council of Europe’s Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM)”, *Beyond A One-Dimensional State: An Emerging Right to Autonomy?*, Zelim A. Skurbatı (ed.), Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2005.
- RAMAGA, Philip Vuciri, “The Group Concept in Minority Protection”, *Human Rights Quarterly*, vol.15, 1993, s. 575-588.
- ROACH, Steven, C., “Minority Rights and An Emergent International Right to Autonomy: A Historical and Normative Assessment”, *International Journal on Minority and Group Rights*, vol.11, 2004, s.411-432.
- SANDERS, Douglas, “Collective Rights”, *Human Rights Quarterly*, vol.13, no.3, 1991, s.368-386.
- SAUNDERS, Cheryl, “The Implications of Federalism for Indigenous Australians”, *Autonomy and Ethnicity: Negotiating Competing Claims in Multi-Ethnic States*, Yash Ghai (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- STEINER, Henry, J., “Ideals and Conter Ideals In the Struggle Over Autonomy Regimes for Minorities”, *Notre Dame Law Review*, vol.66, 1990-1991, s.1539-1561.
- THORNBERRY, Patrick, *International Law and The Rights of Minorities*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 1991.
- UYGUN, Oktay, *Devlet Teorisi, On İki Levha* Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- WELHENGAMA, Gnanapala, “The Legitimacy of Minorities’ Claim for Autonomy Through the Right to Self-Determination”, *Nordic Journal of International Law*, vol. 68, 1999, s.413-438.
- WRIGHT, Jane, “Minority Groups, Autonomy and Self-Determination”, *Oxford Journal of Legal Studies*, vol.19, Oxford University Press, 1999, s. 606-626.

Belgeler ve İnternet Kaynakları

- Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities: “Meeting and Activity Reports”, <http://www.coe.int/en/web/minorities/advisory-committee> , (Erişim Tarihi: 26.12.2018).
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarihli ve 47/135 sayılı Kararıyla ilan edilmiştir. Bildirinin tam metni için bkz. United Nations General Assembly: “Ulusal veya Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri”, <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/716b2> , (Erişim tarihi: 10.10.2018).
- Birleşmiş Milletler: “Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Hakları Bildirisi”, BM Genel Kurulu kararı, sayı 1/2, 29 Haziran 2006, http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_Turkish.pdf . , (Erişim Tarihi: 20.11.2018).
- Commission on Security and Cooperation in Europe: “Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE”, 29 June 1990, s.18, <http://www.osce.org/odihr/elections/14304>, (Erişim Tarihi: 23.12.2018).
- Council of Europe: “The Framework Convention for the Protection of National Minorities”, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_Ma pMinorities_bil.pdf , (Erişim Tarihi: 12.12.2018).
- Erica-Irene Daes: “Working Group on Indigenous Populations Working Paper on the Concept of Indigenous People”, UN Doc. E/CN. 4/Sub.2/AC.4/1996/2.
- European Court of Human Rights (COE): "Relating To Certain Aspects Of The Laws On The Use Of Languages In Education In Belgium" v. Belgium, Application no 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64 in Cengiz, Serkan: Belçika Dil Davası, sayfa.29, paragraf.6, 23 Temmuz 1968.
- European Court of Human Rights (COE): “Mathieu-Mohin & Clerfayt v. Belgium, Application no. 9267/81, Report of the Commission 15 March 1985”, Judgement, , Ser. A, No. 113, 2 March 1987.
- Inter-American Commission on Human Rights: "Proposed American Declaration on the Rights of the Indigenous Peoples", <http://www.oas.org/en/iachr/indigenous/activities/declaration.asp> , (Erişim tarihi: 21.11.2018).
- International Work Group for Indigenous People: “Who are the indigenous peoples?”, <http://www.iwgia.org/culture-and-identity/identification-of-indigenous-peoples> , (Erişim tarihi: 17.11.2018)
- Office of the High Commissioner on National Minorities: “Ulusal Azınlıkların Eğitim Haklarına İlişkin Lahey Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not”, Ekim 1996, <http://www.osce.org/tr/hcnm/32200> , (Erişim Tarihi: 08.12.2018).
- Office of the High Commissioner on National Minorities: “Ulusal Azınlıkların Dil Haklarına İlişkin Oslo Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not”, Şubat 1998, <http://www.osce.org/tr/hcnm/67550> , (Erişim Tarihi:01.03.2018).

- Office of the High Commissioner on National Minorities: “Ulusal Azınlıkların Kamusal Yaşama Etkin Katılımına İlişkin Lund Tavsiyeleri ve Açıklayıcı Not”, OSCE, Eylül 1999, <http://www.osce.org/tr/hcnm/32260> , (Erişim tarihi: 14.11.2018).
- Organisation of American States, Inter-American Commission on Human Rights: “Proposed American Declaration On The Rights Of Indigenous Peoples”, Approved by the IACHR on February 26, 1997, <http://www.cidh.oas.org/Indigenas/Indigenas.en.01/Preamble.htm> , (Erişim tarihi: 1.12.2018). http://www.oas.org/dil/indigenous_peoples_preparing_draft_american_declaration.htm , (Erişim Tarihi: 15.12.2018).
- Organization for Security and Co-operation in Europe: “Report Of The CSCE Meeting Of Experts On National Minorities”, Geneva 1 to 19 July 1991, <http://www.osce.org/hcnm/14588?download=true> , (Erişim Tarihi: 14.05.2018).
- UN Human Rights Committee (HRC): “CCPR General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities), 8 April 1994, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5”, <http://www.refworld.org/docid/453883fc0.html> , (Erişim Tarihi: 19.12.2018).
- UNESCO: “Latin American Conference, Declaration of San Jose”, 11 December 1981, DOC. 82/WF, 32, 1982.
- United Nations: “The Concept of Minority,” United Nations Sub.Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, Distr. General, E/CN. 4, sub.2, NGO 11., 1999.
- United Nations: “Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Hungary,” Distr. General, CERO / C / 304 / Add. 4., 1996.

